

УДК 739.2.072.3(477)"19/20":930.2"20"

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2024.03.631>

ЮВЕЛІРНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЧИННИК КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНИ: АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Сергій ЛУЦЬ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7248-230x>

кандидат мистецтвознавства, доцент, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва, вул. Огієнка, 61, 32300, м. Кам'янець-Подільський, Україна, e-mail: luts_s@ukr.net

Розглянуто аспекти сучасної історіографії ювелірного мистецтва України, в яких вітчизняні дослідники висвітлюють важливі чинники української культурної ідентичності в контексті світового історико-культурного розвитку людства. Метою дослідження є аналіз сучасних наукових праць тематики вітчизняного ювелірного мистецтва в межах виявлення чинника культурної ідентичності України. Методологія дослідження будується на принципах комплексного підходу, де для досягнення мети використовуються: порівняльно-історичний метод, аналітико-описовий метод, а також методи аналогій та припущень. Встановлено, що попри високу актуальність досліджень ювелірного мистецтва України в сучасному вітчизняному мистецтвознавстві (з часів 1991 року донині) існує невелике число комплексних наукових праць означеної тематики, серед яких вирізняються публікації: З. Чегусової, Р. Шмагала, Л. Пасічник, М. Кравченко, С. Луця, О. Барбалат. Можна стверджувати, що ці мистецтвознавчі праці є вкрай важливими у сенсі визначення характерних рис та особливих складових української культурної ідентичності, де у творах ювелірного мистецтва власне засобами ювелірного формотворення відображено специфіку й ознаки українського етносу, що звучать мовою прадавніх символів, знаків, образів, архетипів і транслиуються через зміст та сутність української міфології, історії, релігії, народних традицій, фольклору, музики тощо. Все це є основою для творчих інспірацій українських сучасних художників-ювелірів, майбутнього ефективного поступу ювелірного мистецтва України та наукових розвідок означеної галузі в контексті цивілізаційного розвитку людства в цілому.

Ключові слова: ювелірне мистецтво України, ювелірство, художній метал, чинники, ідентифікація, аспекти, наукові праці.

Serhii LUTS

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7248-230x>

PhD in Arts, Associate professor, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Department of Fine and Decorative and Applied Arts and Restoration of Works of Art, 61, Ogienko str., 32300, Kamyanets-Podilsky, Ukraine, e-mail: luts_s@ukr.net

JEWELRY ART AS A FACTOR OF CULTURAL IDENTITY OF UKRAINE: ASPECTS OF MODERN HISTORIOGRAPHY

This article examines aspects of the modern historiography of the jewelry art of Ukraine, where domestic researchers highlight the important factors of Ukrainian cultural identity in the context of the world historical and cultural development of humanity.

The aim of the study is the analysis of modern scientific works on the topic of domestic jewelry art within the framework of identifying the factor of cultural identity of Ukraine.

The methodology of research is based on the principles of a comprehensive approach, where the following are used to achieve the goal: the comparative-historical method, the analytical-descriptive method, as well as the methods of analogies and assumptions.

Scientific novelty. For the analysis, a number of modern fundamental works of art history were singled out, which, in the opinion of the author of the article, formed the basis for further scientific investigations in the field of Ukrainian jewelry, aspects of identification of artistic metal and jewelry art of Ukraine in particular.

Conclusions. It was established that, despite the high relevance of research on the jewelry art of Ukraine in modern national art history (from 1991 to the present), there is a small number of complex scientific works on the specified topic, among which the publications of Z. Chegusova, R. Shmagalo, L. Pasichnyk, M. Kravchenko, S. Luts, O. Barbalat. It can be argued that these works of art history are extremely important in the sense of defining the characteristic features and special components of the Ukrainian cultural identity, where the specifics and signs of the Ukrainian ethnos are reflected in the jewelry works by means of form-making, which sound in the language of ancient symbols, signs, images, archetypes and are transmitted through the content and essence of Ukrainian mythology, history, religion, folk traditions, folklore, music, etc. All this is the basis for the creative inspirations of modern Ukrainian jewelry artists, the future effective progress of the jewelry art of Ukraine and the scientific exploration of the specified field in the context of the civilizational development of humanity as a whole.

Keywords: jewelry art of Ukraine, jewelry, artistic metal, factors, identification, aspects, scientific works.

Вступ. Відомо, що з давніх-давен ювелірне мистецтво як особлива царина художнього металу завжди було одним із вагомих ідентифікаторів історії, релігії та культури того чи іншого народу в контексті світового історико-культурного розвитку людства. Ювелірні вироби давніх часів, відтворюючи певні матеріали, техніки, технології, мотиви, художні образи тощо повною мірою дають уявлення про розвиток та трансформацію культурно-мистецьких процесів тих чи інших культурних цивілізацій та певних історичних епох. Про це красномовно свідчать твори ювелірного мистецтва Скарбниці Національного музею історії України (раніше Музей історичних коштовностей України), де тематикою експозиції є історичні та мистецькі пам'ятки з дорогоцінних металів і коштовного каміння, що відтворюють комплексну базу ідентифікаційних маркерів культури українських пращурів та ведуть до витоків нашого народу і чинників формування державності загалом, а також, водночас, є потужним джерелом для новітніх наукових досліджень та творчих інспірацій митців сучасного ювелірства України. Про важливість таких маркерів як елементів та символів ідентичності, зокрема, говорять і нещодавно повернуті в Україну (після 10-річної боротьби за них з РФ у суді Нідерландів) артефакти скіфського золота — історична колекція стародавніх скарбів з музеїв Криму, що, своєю чергою, вкотре вказує на беззаперечну актуальність та важливість збереження культурно-історичної правди, яку як завжди протягом багатьох століть намагається вкрасти чи зруйнувати країна-окупант [1]. Зокрема, доктор мистецтвознавства, професор Р. Шмагало зазначає: «З України вивозили сотні тонн не просто срібла чи золота. Насправді вивозили ідейні цінності, які впродовж багатьох тисячоліть акумулювалися в металі і довкола яких об'єднувалися етноси. Вироби з металу взагалі свідчать про показник культури і цивілізованості того чи іншого суспільства в різні історичні періоди» [2]. Можна стверджувати, що ювелірне мистецтво є важливим чинником як культурної ідентичності, так і історико-цивілізаційної ідеології у світовому значенні загалом. Про це, власне, говорять і самі ювелірні вироби, що тією чи іншою мірою є відзеркаленням соціокультурних та історичних парадигм.

Аналіз історіографічного матеріалу, окреслюючи становлення та розвиток сучасного українсько-

го ювелірства та його ідентифікуючих культурно-мистецьких чинників, що вирізняються широким діапазоном характерних символів, знаків, мотивів, прийомів стилізації, традиційних та інноваційних художньо-конструктивних та техніко-технологічних засобів, доводить, що наукових досліджень, які дають змогу простежити формування загальних критеріїв і вектору розвитку зазначеної галузі та вказують на творчі здобутки художників-ювелірів, зокрема у хронологічній послідовності, досі ще вкрай мало. Проте, серед дослідників сучасного українського художнього металу, зокрема в царині ювелірства, варто відзначити ряд вітчизняних науковців, що у різних ракурсах та у тій чи в іншій мірі аналізують художні процеси в царині сучасного ювелірства, що безперечно у своїх дослідженнях висвітлюють українське ювелірне мистецтво як одну з основ культурної ідентичності України: З. Чегусова, Р. Шмагало, О. Роготченко, Р. Шафран, Л. Пасічник, М. Кравченко, С. Луць, О. Барбалат та інші [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16].

Варто згадати, що у 70-х роках ХХ ст. опубліковано монографії М. Петренка «Українське золотарство XVI—XVIII ст.» (1970) та П. Жолтовського «Художній метал: історичний нарис» (1972), окрім яких у радянській історіографії фактично немає комплексних досліджень, присвячених тематиці історії розвитку українського ювелірства як частини світового декоративно-прикладного мистецтва. Значимо, що у цих працях українське ювелірне мистецтво (золотарство) висвітлено здебільшого в історичному контексті радянської імперської ідеології, проте означені публікації безперечно є цінними у науковому концепті для сучасних мистецтвознавчих студій [17; 18].

Метою дослідження є аналіз сучасних наукових праць тематики вітчизняного ювелірного мистецтва в межах виявлення чинника культурної ідентичності України.

Основна частина. Після тривалого радянського вакууму та фактичної заборони індивідуально працювати в галузі ювелірства з дорогоцінними металами та коштовним камінням, початок 90-х років ХХ ст. в Україні ознаменувався бурхливим сплеском розвитку як авторського ювелірного мистецтва так і ювелірних підприємств різних форм власності (державних та приватних), що активно рухали-

ся (розвивалися) в руслі експериментальних методів самобутньої творчості та сучасних (оновлених) методів ведення ювелірного виробництва, продукція яких періодично презентувалася на головній спеціалізованій Всеукраїнській виставці «Ювелір Експо-Україна», яка щорічно з 1999 року традиційно проходить у м. Києві та висвітлює найкращі здобутки у цій сфері [19].

В межах окресленої проблематики, слід зазначити, що за результатами виставок «Ювелір Експо-Україна» за 1999—2000 рр. у м. Києві 27 жовтня 2001 р. на честь 10-літнього ювілею незалежності України було презентовано публіцистичне видання книги-альбому «Ювелірне мистецтво України», яка є першим в історії незалежної країни унікальним виданням, що знайомить з тенденціями розвитку українського ювелірного мистецтва 90-х рр. ХХ ст., провідними ювелірними підприємствами (фірмами), кращими творами художників-ювелірів, творчість яких здебільшого насичена стилізованими композиціями, що звучать художніми образами, де в основі архітектоники ювелірного твору присутні елементи українських архетипів, традиційних мотивів, символів, знаків тощо, які відтворено сучасною мовою формотворення та віддзеркалює стан та вектори поступу українського ювелірного мистецтва на межі ХХ—ХХІ століть [14, с. 13—15]. В розділі «Історія ювелірного мистецтва» подається короткий історико-культурний огляд розвитку українського ювелірного мистецтва від найдавніших часів до кінця ХХ ст., де чітко прослідковуються ознаки культурної ідентичності ювелірного мистецтва України у світовому контексті. Зокрема, вказується: «Найдавніші особисті прикраси, знайдені на території України, датуються добою палеоліту», що свідчить про еволюційні трансформації українського ювелірного мистецтва ще з прадавніх часів і донині [20, с. 8].

З огляду на аналіз сучасних досліджень на сьогодні варто виокремити низку фундаментальних мистецтвознавчих праць, які на нашу думку сформували основу для подальших наукових розвідок у царині українського ювелірного мистецтва, аспектів ідентифікації художнього металу та ювелірного мистецтва України зокрема, а саме: альбом-каталог Чегусової З.А. «Декоративне мистецтво України кінця ХХ століття. 200 імен» (2001), два томи (I, II) видання ексклюзивної трилогії Шмагала Р.Т. Енциклопедія ху-

джинного металу (2015), дисертаційне дослідження Кравченко М.Я. «Мистецтво прикрас в Україні останньої третини ХХ — початку ХХІ століття: європейський контекст, художні особливості, персоналі» (2017), монографія Пасічник Л.В. «Ювелірне мистецтво України ХХ—ХХІ століть» (2017), монографія Луця С.В. «Класичний ювелірний Дім «Лобортас» і Українське ювелірство кінця ХХ — початку ХХІ століття» (2021), дисертація Барбалат О.В. «Візантійсько-києворуські золотарські традиції у сучасному ювелірному мистецтві України» [3; 5; 6; 12; 11; 14; 16].

Можна стверджувати, що альбом-каталог президентки Української секції Міжнародної асоціації арт-критиків АІСА під егідою ЮНЕСКО (2005—2021) — З. Чегусової «Декоративне мистецтво України ХХ століття. 200 імен» (2002) — це перше в історії незалежної України мистецтвознавче видання, де висвітлено творчість провідних художників професійного декоративного мистецтва, відтворено широкий ілюстративний ряд, який доповнюється текстовим матеріалом з анотаціями творчого кредо митців. Твори художників-ювелірів подано в контексті кращих досягнень представників декоративного мистецтва різних за видами, стилями та широтою художнього сприйняття мистецтва 80—90 років ХХ століття [13; 14; 3, с. 342—387], що є дуже важливим та вказує на нерозривність та спорідненість загальних тенденцій поступу царини мистецтва художнього скла, кераміки, текстилю, дерева. Об'ємний фактологічний матеріал, який презентується у альбомі-каталозі, вирізняється низкою творів сучасних митців художнього металу та ювелірного мистецтва зокрема, що демонструють авторські інтерпретації символів і знаків, які трактуються як архетипи національної пам'яті та історико-культурна основа мови для збереження і загального усвідомлення коду ідентичності нашого давнього народу в контексті розвитку людської цивілізації. Як стверджує один із корифеїв сучасного українського ювелірного мистецтва, творчість якого представлена в книзі В. Хоменко, «...звернення до історичних пластів культури нашого народу, його пращурів, опанування надбаннями світової культури — все це дає змогу сучасному ювеліру представити художній метал в усьому його розмаїтті, а ювелірне мистецтво — як один з найцікавіших і багатограних видів декоративного мистецтва» [3, с. 380].

З. Чегусова справедливо зазначає: «Сучасні українські митці, яких у давнину називали золотарями, творчо переосмислюють досвід своїх славних попередників: ні з чим незрівняний “звіриний стиль” скіфів (VII—IV ст. до н. е.), витончений “поліхромний стиль” сарматів (IV — I ст. до н. е.), неоціненну спадщину давньоруських майстрів перетинчастої емалі (XI—XIII ст.), що дає їм змогу досягати у своїх творах яскраво вираженого національного колориту» [3, с. 340].

Аналізуючи ілюстративний матеріал цього видання, та беззаперечно підтримуючи твердження авторки, що «У 80—90-ті роки ХХ ст. спостерігаємо могутній сплеск творчого самовираження в ювелірній справі» [3, с. 340] — переконуємося, що творчість українських художників-ювелірів виділяється потужним техніко-технологічним арсеналом давніх візантійських та киеворуських традиційних засобів формотворення, що органічно звучать сучасною образно-пластичною мовою художнього металу. Зокрема, «Віртуозне володіння стародавніми найскладнішими техніками і технологіями — кування, лиття, карбування, тиснення, гравіювання, філіграні, зерні, черні, емалі — дозволяє виконувати речі нетрадиційних форм і конструкцій» — свідчить про трансформацію культурно-мистецьких та технологічно-конструктивних традицій у площину сучасного ювелірного мистецтва та дизайну [3, с. 340].

В передмові книги Т. Кари-Васильєвої, З. Чегусової «Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках “Великого стилю”» (2005), де співавторка З. Чегусова у Розділі 4 «Традиції та інновації» (90-ті роки), розглядаючи матеріал за темою «Ювелірне мистецтво. Емаль» [4, с. 258], справедливо зазначає: «Високий рівень духовного потенціалу незалежної України забезпечують сучасні митці. Вони беруть участь у формуванні нової моделі українського світобачення, нових естетичних вимірів духовності і сприяють усвідомленню органічного єднання глибинно національного та загальносвітового мистецьких процесів» [4, с. 10]. Висвітлюючи особливості українського декоративного мистецтва України ХХ століття, зокрема і ювелірства, а також мистецтва художньої емалі в контексті поступу загальнокультурного значення, автори видання акцентують: «Воно (декоративне мистецтво) тримало тісний зв'язок з історичними традиціями, з на-

родним мистецтвом. Саме завдяки цьому мистецтво зберегло свою духовність, самобутність яскраво виражену національну своєрідність» [4, с. 11]. У післямові видання зазначається: «І разом з устремлінням до нової образності і трансформації художньої мови у вітчизняних митців залишається шанобливе ставлення до пам'яті своєї поконвічної культури, до історичних традицій національного образотворення» [4, с. 274].

Серед фундаментальних досліджень художнього металу, зокрема у галузі українського ювелірства, у 2015 році вийшли з друку два томи (I, II) видання ексклюзивної трилогії «Енциклопедія художнього металу», де автором проекту є відомий український науковець, доктор мистецтвознавства, професор Львівської національної академії мистецтв Р. Шмагало. Видання формує потужну джерельно-теоретичну та предметно-ілюстративну мистецтвознавчу базу щодо художнього металу, де в окремі розділи виокремлено ювелірство, емальєрство, зброярство та інші види цього декоративно-прикладного мистецтва [5; 6]. Як зазначає докторка мистецтвознавства, професорка Г. Стельмащук: «Переважна більшість термінологічних статей також має україноцентричний характер, зосереджуючи текстовий та ілюстративний матеріал на зразках української спадщини від архаїки та міфології (щодо, наприклад, термінів «меч», «сокира», «корона», «діадема», «фалеристика» тощо) і завершуючи творами провідних майстрів сучасної України» [7].

У I томі Енциклопедії-трилогії представлено матеріал, що висвітлює культурно-мистецький спадок України в контексті історії розвитку світового мистецтва художнього металу як одного із видів декоративно-ужиткового мистецтва, що власне віддзеркалює ідентичність українського етносу та характерні особливості багатьох чинників, які сформували основу для інспірацій митців сучасного українського ювелірства і художнього металу загалом, що інтерпретується та транслюється через стилізацію прадавніх символів, знаків, образів, архетипів, які витікають з джерел міфології, історії, релігії та оспівані в народних традиціях, фольклорі, музиці тощо. Всебічно аналізуючи аспекти художнього металу, серед яких і ювелірство, Р. Шмагало зазначає: «Твори декоративно-ужиткового мистецтва повсякчас впливали і впливають на людину, її емоційний та духовний

стан, виражають естетичні уподобання націй та етносів», що вкотре виявляє та утверджує значимість ювелірного мистецтва як чинника ідентифікації української культури і мистецтва загалом [5, с. 7].

У II томі трилогії в контексті мистецтва художнього металу висвітлено сучасне українське ювелірство, яке як і інші види декоративного і прикладного мистецтва, набуло спрямованості до більшого усвідомлення та розкриття власної національної ідентичності через всебічний аналіз історико-соціальних процесів і культурно-мистецької спадщини України, що відображається у давньому ювелірстві наших пращурів — скіфів, сарматів, трипільців, а також у творах славнозвісних золотарів Київської Русі, серед яких яскраво виділяються шедеври ювелірного мистецтва. Зокрема тут варто згадати — оправу Євангелія (1668) гравіювальної роботи роменських майстрів А. Івановича та А. Песляковського; срібні водосвятну чашу (1720) і таріль (1723) — карбування видатного київського золотаря І. Равича; срібну оправу Євангелія з чорним узором (1722) майстра І. Білецького; карбовані срібні царські врата Успенського собору Києво-Печерської лаври (1756) золотаря М. Юр'євича; срібну з позолотою дарохранильницю (1787) срібляра К. Чижевського (про які йдеться у I томі трилогії), де автор також зазначає: «...Українські золотарі цього часу створили оригінальні і високохудожні твори яскравого національного колориту», що демонструють фаховий потенціал та розквіт українського золотарства того культурно-історичного періоду загалом [5, с. 42]. Також у II томі цього видання Р. Шмагало стверджує, що «розвиток українського художнього металу XIX—XX ст. нероздільний від загальноєвропейських процесів заснування великої кількості художньо-промислових шкіл, краєвих та світових виставок художньо-ремісничої продукції» [6, с. 6]. Це вказує на значиму роль та місце українського художнього металу у світовому культурно-мистецькому просторі, що як і у багатьох європейських країнах втілювалося у реальність системного поступу та свідчить про велику значимість збереження творів цього виду мистецтва, і ювелірства зокрема як чинника культурно-мистецької спадщини, популяризації характерних ознак культурної ідентичності, що демонструє їх приналежність до тих чи інших народів, націй чи держав світу [6, с. 6].

Важливо, що окрім науково-теоретичного (академічного) призначення, видання Р. Шмагала «Енциклопедія художнього металу» несе просвітницьку функцію для пересічних читачів і всіх поціновувачів художнього металу та ювелірного мистецтва, де послідовно і логічно висвітлено культурно-історичні періоди розвитку ювелірства у різні часи в різних країнах світу та в Україні; а також виразно висвітлюється проблематика виявлення культурної ідентичності в сучасному українському ювелірстві через експериментальні пошуки прийомів, методів та форм, що відповідає викликам сьогодення у міжкультурному світовому контексті.

Варто відзначити, що у 2017 році за темою дисертації (2016) вийшла друком книга Л. Пасічник «Ювелірне мистецтво України XX—XXI століть», що є першим монографічним дослідженням у зазначеній царині. Зважаючи на актуальність проблематики, кандидатка мистецтвознавства Л. Пасічник у своїй монографії ґрунтовно розкриває систематизовану базу питань, аналізуючи, зокрема, поступ сучасного українського ювелірства XX — початку XXI ст., пов'язаних із загальним розвитком українського декоративного мистецтва в європейському та світовому просторі, тим самим висвітлюючи чинники української культурної ідентичності. У зазначеному виданні проаналізовано художньо-стилістичні особливості творчих концепцій сучасних українських митців-ювелірів, досліджено діяльність мистецьких навчальних закладів, де одним із векторів розвитку художнього металу є саме ювелірне мистецтво, що на нашу думку виступає одним із важливих чинників формування сучасної основи національної школи українського ювелірства [11]. Зокрема, висвітлюючи методологію формотворення ювелірних виробів О. Гаркуса (викладача Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва ЛНАМ), авторка зазначає, що творчість художника «ґрунтується на потужних джерелах народного мистецтва і є трансформацією в сучасних виробих традиційних форм, орнаментальної символіки, композиційної побудови, що є особливим внеском у розвиток національної культури, збереження традиційного народного мистецтва на тлі сучасних модерністських тенденцій у мистецтві. Саме в традиційних народних формах та декоруванні майстер знаходить джерело натхнення для створення актуальних сучасних

прикрас» [10, с. 133; 11, с. 192—200]. Аналізуючи різні аспекти розвитку ювелірного мистецтва України, починаючи з початку ХХ ст. часів діяльності Й. Маршака і до актуальних аспектів розвитку сучасного вітчизняного ювелірного мистецтва, авторка здійснила своєрідну ретроспективу еволюційного поступу культурно-мистецьких процесів означеної галузі цього часу. Вагома частина проаналізованих питань яскраво відображається систематизованим циклом наукових розвідок, що висвітлюють діяльність окремих художників-ювелірів із багатьох регіонів країни, творчість яких виразно віддзеркалює основні тенденції українського ювелірного мистецтва різних періодів ХХ ст. — початку ХХІ ст. в загальному контексті історико-культурного розвитку України, демонструючи таким чином особливості збереження, тяглість та наслідування національних традицій, особливості зв'язку та творчого взаємовпливу між українськими художниками-ювелірами різних поколінь [11; 15]. Здійснивши «аналіз великого масиву ювелірних виробів, осмислення різноманітних джерел і наукової літератури» у загальних висновках дослідження Л. Пасічник, підсумовує, що «...ювелірне мистецтво України — це специфічне й самобутнє явище національної художньої культури, яке має давню історію. У ХХ ст. воно переживало складний етап свого розвитку. Проте творчість низки неординарних художників вивела цю галузь на новий щабель і нині продовжує утверджувати її самодостатність та мистецьку цінність у світовому культурно-мистецькому просторі» [10, с. 189; 11, с. 276].

У захищеній 2017 року кандидатській дисертації М. Кравченко «Мистецтво прикрас в Україні останньої третини ХХ — початку ХХІ століття: європейський контекст, художні особливості, персоналії» комплексно досліджено проблематику розвитку та поняття прикрас як предметів, що відображають трансформації тенденцій поступу сучасного мистецтва («contemporary art»), зокрема в авторському українському ювелірстві, проводячи паралелі із процесами формотворення європейського «art jewelry», де «...прикраса стає не лише ужитковим об'єктом і предметом колекціонування, а є твором мистецтва, культурним артефактом, що має утилітарну, естетичну та образотворчу функції. Ці процеси відбувалися майже в усіх країнах Європи, але з обов'язковим урахуванням національних традицій

і культурних особливостей» [12, с. 4—5]. Авторка виявляє ряд ідентифікаційних чинників, зазначаючи, що для сучасного українського авторського ювелірного мистецтва, зокрема «...художніх прикрас Буковини характерний тісний зв'язок з традиціями минулого, їм притаманні узагальненість художнього образу, стилізація і умовність орнаментальних форм, композиційна ясність і яскрава декоративність» [12, с. 92]. Загалом комплексно дослідивши низку аспектів означеної проблематики, М. Кравченко у висновках стверджує: «Аналіз розвитку мистецтва прикрас в Україні дає підстави вважати, що творчість українських авторів є органічною складовою загальноєвропейського мистецтва останньої третини ХХ — початку ХХІ ст.» [12, с. 169].

У 2021 році на основі дисертаційного дослідження (2017) (що, як і дисертація М. Кравченко, було захищено у ЛНАМ), опублікована монографічна праця С. Луця «Класичний ювелірний Дім «Лобортас» і Українське ювелірство кінця ХХ — початку ХХІ століття». Автором здійснено комплексний аналіз особливостей творчості означеної провідної української ювелірної компанії у просторі новітнього ювелірного мистецтва України на зламі ХХ—ХХІ століть та виявлено низку чинників, які висвітлюють аспекти ідентичності української історії, релігії, культури, мистецтва та їх місце в контексті цивілізаційного розвитку людства. Зокрема, у підрозділі 3.3. «Архетипи як основа художнього образу у творчості митців КюД «Лобортас»» розглядається значення архетипів як вагомих передумов формування творчої концепції митців КюД «Лобортас». Встановлено, що «основу духовного життя українського народу утворює досвід, який передається від минулих поколінь нащадкам і є сукупністю архетипів, що народжують цілі концепції композиційних формотворчих процесів «лобортасівців». Усі творчі ідеї є праобразами майбутніх ювелірних творів, де в центрі композиційного формотворення — історичні, міфологічні чи сакральні художньо-образні концепції. Здебільшого композиції наділені солярними символами та знаками, що вносять глибокий філософський зміст у художньо-образну ідею виробів» [13, с. 11]. Велика увага приділяється стилізації та декоруванню символів та знаків, що відіграють важливе значення у поясненні змісту архетипів. Зазначається, що в творах «лобортасівців» досконало від-

творюється зміст, сюжетна лінія та роль обраного архетипу в тій чи іншій композиційній постановці. В основі загальної концепції формотворення архетипи виконують роль змістовного модуля художньо-образної архітектоники ювелірного твору, є образами й символами своєрідного культу християнської та інших релігій, історичних чи міфічних героїв. Автор акцентує: «Архетипи проєктуються в масштабні формотворчі проєкти, обіграючи ідею народження ювелірного твору, де головною цінністю є культурно-історична приналежність українського народу до загального світового соціуму. Прикладом є скульптурні композиції: «Душа світу» (2005), «Небеса обітовані» (2006), шахи «Боспорські походи» (2009) та інші твори» [13, с. 11; 14, с. 94—99]. У підрозділі 3.5. «Традиційні та інноваційні технології, методи роботи та матеріали митців КюД «Лобортас», зокрема наголошується, що в емалевих творах митців КюД «Лобортас» простежуються ознаки національної ідентичності, широке використання міфологічних символів, притаманних традиційному народному мистецтву, зокрема в серіях каблучок: «Етнічні узори», «Світ навколо нас», «Вишиванки» тощо. Використана символіка орнаментів української вишивки в серіях емалей митців КюД «Лобортас» відтворює рослинні, геометричні та зооморфні мотиви. Зазначається, що експериментуючи з технічними прийомами, «лобортасівці» активно та цілеспрямовано поєднують не завжди сумісні технологічні процеси, такі як синтез доволі великих об'ємно-пластичних форм з мініатюрними елементами емалі, зокрема в скульптурній композиції «Козак Мамай» (2009). Відродження «лобортасівцями» традицій стародавніх технік, зокрема таких як гарячої емалі та ручного гравіювання, є важливим аспектом формування національної моделі українського ювелірта [13, с. 12; 14, с. 107—112].

Відзначимо, що однією із новітніх фундаментальних мистецтвознавчих наукових праць є захищене 11 жовтня 2023 року в Київському університеті імені Бориса Грінченка дисертаційне дослідження О. Барбалат «Візантійсько-києворуські золотарські традиції у сучасному ювелірному мистецтві України», що чітко висвітлює, зокрема, і аспекти ідентифікації України як держави із тисячолітньою історією та культурою і є безперечно часною, а особливо нині — коли наша країна виборює неза-

лежність у війні з РФ. Варто наголосити та погодитися з твердженням О. Барбалат, що представлена до захисту дисертація, «є однією із перших вітчизняних фундаментальних праць», яка «визначає важливість звернення до традицій золотарства Візантії і Київської Русі з метою якісного оновлення розвитку сучасного ювелірного мистецтва України» [16, с. 20]. Зокрема, «аналіз взаємозв'язку візантійсько-києворуських традицій із сучасним ювелірним мистецтвом України» — «дозволяє розкрити самобутність художньо-образної системи, оновити техніко-технологічний розвиток, відкрити нові можливості, у тому числі і для презентації вітчизняного золотарства на світовому рівні» — всі ці аспекти вказують на гостроту актуальності та високу значимість висвітлення цієї проблематики [16, с. 21]. Так, у четвертому розділі дисертації висвітлено чинники, які у тому чи іншому сенсі заклали основу для формування сучасного ювелірного мистецтва України. Певною мірою окреслено історичні етапи розвитку українського ювелірного мистецтва — від творчості майстрів періоду давньої Русі до діяльності художників-ювелірів нинішнього часу, де проаналізовано низку чинників еволюції ювелірного мистецтва на теренах сучасної України, і як справедливо зауважує авторка, — «процес наслідування сучасними майстрами золотарських традицій предків неодмінно важливий для створення нових концептуальних колекцій з метою представлення їх на світовій арені ювелірного мистецтва» [16, с. 173]. О. Барбалат акцентує: «Дане звернення — своєрідний «ключ» до національної самобутності, що визначає наше місце у Європі і світі», з чим не має підстав не погодитися [16, с. 174]. Слід зазначити, що дослідниця власне і сама є провідною художницею ювелірного та емальєрного мистецтва, творчість якої відома за межами України, тому її науково-дослідницька робота у поєднанні з творчою у цій галузі є об'єктивно-аргументованою. Зокрема, художній процес мисткині-дослідниці вирізняється формально-пластичними експериментами та пошуками особливих методів синтезувань техніко-технологічних прийомів, що зорієнтовано на розкриття ідеї твору за допомогою живої енергії кольору та властивостей гарячої емалі — техніки, що є однією з числа тих, що завжди відображали традиційність та ідентичність українського ювелірта. Присутність в композиційних схемах О. Барбалат

переосмисленого композиційного ладу є підсвідомим посиланням на прадавню історію, культуру, величезну і багату скарбницю українського мистецтва та глибинні національні джерела [21].

У контексті проблематики цієї статті заслуговують на увагу публікації старшої наукової співробітниці Скарбниці Національного музею історії України І. Удовиченко, яка, зокрема, активно досліджує «унікальне явище — ювелірне мистецтво українських художників-ювелірів воєнного часу» [22; 23; 24]. На сторінці «Сучасне ювелірне мистецтво України» (Facebook) І. Удовиченко з метою співпраці проінформувала авторів (художників-ювелірів, дослідників) про музейний проект — заплановане на 2024 рік видання «Ювелірне мистецтво України воєнного часу», де виступає автором та упорядником. Зокрема анонсовано структуру видання, яке містить відповідні розділи, що висвітлюють такі аспекти як: «1. Мистецтво в умовах геноциду. 2. Художні образи в прикрасах воєнного часу. 3. Матеріали в ювелірних творах війни. 4. Формування колекції ювелірного мистецтва воєнного часу в Скарбниці НМІУ. 5. Коментарі українських і міжнародних дослідників унікального мистецького явища — ювелірного мистецтва України доби війни. 6. Ілюстративна частина про авторів та ювелірні твори, створені після 24.02.2022» [25]. Безсумнівно, це видання є важливим та актуальним як для українського, так і для світового фокусування на соціокультурне значення сучасного ювелірного мистецтва як чинника ідентифікації Українства як самодостатнього етносу.

Варто зазначити, що нині, у час війни з РФ за незалежність України, вітчизняне ювелірство демонструє особливий зміст та сутність. У спільній взаємодії багатьох чинників ідентифікації та самоідентифікації у творах українських ювелірів народжуються творчі концепції, які вирізняються особливою філософією стилізації композицій, поєднанням альтернативних матеріалів і специфікою їх фактури, ексклюзивним формотворенням, що є актуальними для художніх практик сучасного ювелірного мистецтва («contemporary jewelry») в культурно-мистецькому та соціокультурному світових контекстах. Прикладом цього є творчість українських ювелірів, твори яких опубліковано на передодні другої річниці повномасштабного вторгнення РФ в Україну у політичному номері журналу «Findings», англійської

асоціації ювелірів, серед яких: Т. Чорна, Д. Мусік, А. Паславський, О. Комісарова, Е. Іва, К. Титова, А. Бойко, Ю. Манько, Т. Калюжна, Г. Бодякова, С. Дрокін. Як зазначає Т. Чорна: «Опубліковано роботи 12 українських ювелірів, присвячені спротиву українців російській навалі. Ми намагалися показати вкрай різні підходи і бачення авторів. І дуже цікаво паралельно бачити підхід наших закордонних колег в створенні прикрас, що говорять про нас» — все це є важливим для висвітлення національної ідентичності, популяризації культури і мистецтва України, її свободолюбства та демократизму, а також правдивої інформаційної політики у світі [26].

Висновки. Попри гостру актуальність досліджень ювелірного мистецтва України в період з часів відновлення незалежності нашої держави (з 1991 року і донині), існує невелике число комплексних наукових мистецтвознавчих праць означеної царини. Можна стверджувати, що ці дослідження є вкрай важливими в контексті визначення чинника української культурної ідентичності, де у творах ювелірного мистецтва, саме мовою ювелірного формотворення, відображено ознаки та специфіку українського етносу, а також характерні особливості чинників, що утворили потужну платформу для творчих інспірацій художників сучасного ювелірного мистецтва, які транслюються через прадавні символи, знаки, образи, архетипи, міфологію, історію, релігію, народні традиції, фольклор, музику, соціокультурні явища тощо. Тому сподіваємося на подальший ефективний поступ новітніх наукових розвідок, цікавих та важливих творчих проєктів тематики українського ювелірного мистецтва і надалі, що ще більше відкриють Світу справжню історію, культуру і мистецтво нашої країни — України.

1. Музей історичних коштовностей України. URL: <http://miku.org.ua/> (дата звернення: 11.12.2023).
2. Україна молода. Ідеологія коштовного металу: як повернути Україні вкрадені атрибути влади, закарбовані у золоті. URL: https://umoloda.kyiv.ua/number/3034/196/102314/?1&fbclid=IwAR3X7tpU96in7_HwlfVh-NrGKfuDGMoPZnkTaqWBtahn6cwoxz86xnL-WX4 (date of application: 17.02.2024) [in Ukrainian].
3. Черусова З. Декоративне мистецтво України кінця ХХ століття. 200 імен: альбом-каталог. Київ: Атлант Юем СІ, 2002. 511 с.
4. Кара-Васильєва Т. Декоративне мистецтво України ХХ століття. Київ: Либідь, 2005. 280 с.: іл.

5. Шмагало Р.Т. *Енциклопедія художнього металу*. Львів: Апріорі, 2015. Т. 1: Світовий та український художній метал. Класифікація, термінологія, стилістика, експертиза. 420 с.: 1780 іл.
6. Шмагало Р.Т. *Художній метал України ХХ — поч. ХХІ ст. Енциклопедія художнього металу*. Львів: Апріорі, 2015. Т. 2. 276 с.: 668 іл.
7. *Енциклопедія художнього металу*. URL: <http://art-metal.org.ua/> (дата звернення: 12.12.2023).
8. Роготченко О. Ювелірне мистецтво України ХХ сторіччя: особливості розвитку. *Сучасне мистецтво*. 2013. № 9. С. 117—126.
9. Шафран Р. Особливості професійного ювелірного мистецтва Львова кінця ХХ ст. *Вісник ЛНАМ*. Львів: ЛНАМ, 2008. Спецвипуск 5. С. 80—102.
10. Пасічник Л. *Ювелірне мистецтво України ХХ — початку ХХІ століття (історія, стилістика, персоналії): дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 26.00.01 «Теорія та історія культури»*. ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Київ, 2015. 223 с.
11. Пасічник Л.В. *Ювелірне мистецтво України ХХ—ХХІ століть: монографія*. Київ: Наукова думка, 2017. 302 с.
12. Кравченко М.Я. *Мистецтво прикрас в Україні останньої третини ХХ — початку ХХІ століття: європейський контекст, художні особливості, персоналії: дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.06 «Декоративне і прикладне мистецтво»*. Львівська національна академія мистецтв. Львів, 2017. 189 с.
13. Луць С.В. *Творчість митців КюД «Лобортас» у контексті українського ювелірного мистецтва кінця ХХ — початку ХХІ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.06 «Декоративне і прикладне мистецтво»*. ЛНАМ. Львів, 2017. 20 с.
14. Луць С.В. *Класичний ювелірний Дім «Лобортас» і Українське ювелірство кінця ХХ — початку ХХІ століття. Проект «Енциклопедія художнього металу»: монографія*. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2021. 280 с.
15. Луць С. Рецензія на монографію Пасічник Лілії Володимирівни «Ювелірне мистецтво України ХХ—ХХІ століть». *Вісник Закарпатської академії мистецтв*. № 13/2019. Ужгород: Закарпатська академія мистецтв, 2019. С. 203—204.
16. Барбалат О.В. *Візантійсько-києворуські золотарські традиції у сучасному ювелірному мистецтві України: дис. на здобуття наук. ступеня док. філософії: спец. 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація»*. Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2023. 216 с.
17. Петренко М. *Українське золотарство XVI—XVIII ст.* Київ: Наукова думка, 1970. 208 с.
18. Жолтовський П.М. *Художній метал*. Київ: Мистецтво, 1972. 114 с.
19. *Ювелір Експо Україна*. URL: <https://jewellerexpo.kiev.ua/uchasnyku/> (звернення: 10.02.2024).
20. *Ювелірне мистецтво України: альбом*. Київська міська державна адміністрація; Київський міжнародний контрактний ярмарок. Київ, 2001. 192 с.
21. Луць С. Ювелірство та емальєрство Олександрі Барбалат. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 11—13 жовтня 2020 р.) «Ерделівські читання»*; ЗАМ, м. Ужгород: Видавництво О. Гаркуші, 2020. С. 229—237.
22. Удовиченко І. Музей як культурний хаб у період воєнного стану. *Музейна педагогіка в науковій освіті: збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 1—2 грудня 2022 р.* За наук. ред. С.О. Довгого. Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2022. С. 422—429.
23. Удовиченко І. Музейна комунікація в умовах геноциду. Пропаганда, контрпропаганда і аксіологічний підхід. *Музейна педагогіка — проблеми, сьогодення, перспективи. Матеріали ХІ науково-практичної конференції*. Київ: 7БІЦ, 2023. С. 55—59.
24. Удовиченко І. Соціальна спрямованість сучасного ювелірного мистецтва України. За матеріалами виставки «Україна, яка бореться». *Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво — погляд крізь віки»*. Київ: Скарбниця НМІУ; Фенікс», 2022. С. 261—284.
25. *Modern Jewelry Art of Ukraine*. URL: *Сучасне ювелірне мистецтво України*. <https://www.facebook.com/share/p/5btWfeLRHLrYjImT/> (дата звернення: 11.03.2024).
26. *Tetiana Chorna*. URL: <https://www.facebook.com/share/p/vnjpKqN59gD63DEZ/> (дата звернення: 15.03.2024).

REFERENCES

- Museum of historical jewelry of Ukraine*. Retrieved from: <http://miku.org.ua/> (date of application: 11.12.2023) [in Ukrainian].
- Ukraine is young. Precious metal ideology: how to return stolen attributes of power, engraved in gold, to Ukraine*. Retrieved from: https://umoloda.kyiv.ua/number/3034/196/102314/?1&fbclid=IwAR3X7tpU96in7_HwlfVth-NrGKfuDGMoPZnKtaqWBtahn6cwoxwz86xnLWX4 (date of application: 17.02.2024) [in Ukrainian].
- Chegusova, Z. (2002). *The decorative art of Ukraine at the end of the twentieth century. 200 names: album-directory*. Kyiv: Closed Joint-Stock Company «Atlant Yuem SI» [in Ukrainian].
- Kara-Vasilyeva, T., & Chegusova, Z. (2005). *Decorative art of Ukraine of the 20th century*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Shmagalo, R.T. (2015). *Encyclopedia of artistic metal. World and Ukrainian artistic metal. Classification, terminology, stylistics, expertise (Vol. 1)*. Lviv: Apriori [in Ukrainian].

- Shmagalo, R.T. (2015). *Art Metal of Ukraine XX — beg. XXI century. Encyclopedia of artistic metal* (Vol. 2). Lviv: Apriori [in Ukrainian].
- Encyclopedia of artistic metal*. Retrieved from: <http://artmetal.org.ua/> (date of application: 12.12.2023) [in Ukrainian].
- Rogotchenko, O. (2013). Jewelry art of Ukraine of the 20th century: peculiarities of development. *Modern art*, 9, 117—126 [in Ukrainian].
- Shafran, R. (2008). Peculiarities of professional jewelry art of Lviv at the end of the 20th century. *Herald of LNAM* (Special issue 5, pp. 80—102). Lviv: LNAM [in Ukrainian].
- Pasichnyk, L. (2016). *Jewelry art of Ukraine XX — the beginning of the XXI century (history, stylistics, personalities)*. Candidate's thesis. Kyiv: IAFE to them M.T. Ryl'skyi NAS of Ukraine [in Ukrainian].
- Pasichnyk, L.V. (2017). *Jewelry art of Ukraine of the XX—XXI centuries: a monograph*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Kravchenko, M. (2017). *Art of decoration ornament in Ukraine of the last third of the XX — beginning of the XXI century: European context, artistic features, personalities*. Candidate's thesis. Lviv: Lviv National Academy of Arts [in Ukrainian].
- Luts, S.V. (2017). *The creativity of the artists of the «Lobortas» C.j.H. in the context of Ukrainian jewelry art of the end of the XX — beginning of the XXI century*. Abstract of the candidate's thesis. Lviv: Lviv National Academy of Arts [in Ukrainian].
- Luts, S.V. (2021). *Classic jewelry house «Lobortas» and Ukrainian jewelry of the end of the XX — beginning of the XXI century*. Project «Encyclopedia of artistic metal»: monograph. Kamianets-Podil'skyi: Axioma [in Ukrainian].
- Luts, S. (2019). Review of Lilia Volodymyrivna Pasichnyk's monograph «Jewellery art of Ukraine of the XX—XXI centuries». *Bulletin of the Transcarpathian Academy of Arts*, 13/2019 [in Ukrainian].
- Barbalat, O.V. (2023). *Byzantine-Kyiv-Russian goldsmith traditions in modern jewelry art of Ukraine*. Diss. for obtaining sciences. degree doc. *Philosophy*. Kyiv: Kyiv University named after Borys Grinchenko [in Ukrainian].
- Petrenko, M. (1970). *Ukrainian goldsmithing of the 16th—18th centuries*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Zholtofsky, P.M. (1972). *Artistic metal*. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
- Jeweler Expo Ukraine*. Retrieved from: <https://jewellerexpo.kiev.ua/uchasnyku/> (access: 02/10/2024) [in Ukrainian].
- (2001). *Jewelry Art of Ukraine: album*. Kyiv: Kyiv City State Administration; Kyiv International Contract Fair [in Ukrainian].
- Luts, S. (2020). Jewelry and enamel work of Oleksandra Barbalat. *Materials of the international scientific and practical conference (Uzhgorod, October 11—13, 2020) «Erdeliv readings»*; ZAM, Uzhhorod: O. Harkushi Publishing Hous [in Ukrainian].
- Udovichenko, I., & Dovhii, S.O. (Ed.). (2022). The museum as a cultural hub in the period of martial law. *Museum pedagogy in scientific education: a collection of abstracts of reports of the participants of the International Scientific and Practical Conference, Kyiv, December 1—2, 2022* (Pp. 422—429). Kyiv: National Center «Small Academy of Sciences of Ukraine» [in Ukrainian].
- Udovichenko, I. (2023). Museum communication in the conditions of genocide. Propaganda, counter-propaganda and axiological approach. *Museum pedagogy — problems, present, prospects*. *Materials of the 11th Scientific and Practical Conference* (Pp. 55—59). Kyiv: 7BC [in Ukrainian].
- Udovychenko, I. (2022). Social direction of modern jewelry art of Ukraine. According to the materials of the exhibition «Ukraine, which is struggling». *Museum readings*. *Materials of the scientific conference «Jewellery art — a look through the ages»*. Kyiv: Treasury of NMIU; Fenix LLC [in Ukrainian].
- Modern Jewelry Art of Ukraine*. Retrieved from: <https://www.facebook.com/share/p/5btWfeLRHLrYiJmT/> (дата звернення: 11.03.2024).
- Tetiana, Chorna*. Retrieved from: <https://www.facebook.com/share/p/vnjpKqN59gD63DEZ/> (дата звернення: 15.03.2024).